

4. Mr Penguin: Historien om en middag på The Explorers Club

Anders Larsson

På morgonen fredagen den 22 december 2017 anlände ett paket till Handskriftsavdelningen vid Göteborgs universitetsbibliotek (UB). Försändelsen var skickad med en budfirma från Calgary i Kanada två och ett halvt dygn tidigare och hade nått Göteborg på endast 60 timmar. Vad var det här för paket och varför så bråttom? Bakgrunden var i korthet följande.

Sedan år 2004 förvaltar universitetsbiblioteket ett omfattande personarkiv efter forskningsresanden, professor Otto Nordenskjöld (1869–1928), en av sin tids mest namnkunniga personer inom den geografiska forskningen i Sverige och även utomlands. Materialet har sammanförts från flera olika håll och planen varit att i slutändan upprätta ett arkiv som så fullständigt som möjligt skulle spegla Nordenskjölds forskargärning i form av manuskript, korrespondens, klipp, fotografier och biografiska handlingar. Viktiga delar av hans personliga papper kom dock inte med vid arkivets överförande till UB, då en mängd handlingar avskilts ur kvarlåtenskapen och hamnat hos en privatperson. Det rörde sig bl.a. om viktig korrespondens, en mängd expeditionsrelaterade handlingar samt material av biografisk karaktär.

Så var tillståndet ända fram till privatpersonens frånfälle i november 2016. Strax därpå började kontakter tas från bibliotekets sida med representanter för sterbhuset om att även det material rörande Nordenskjöld som fanns kvar, skulle kunna förvärfvas av biblioteket och på det viset göra arkivet så komplett som möjligt. Diskussionerna utmynnade i att UB genom köp hösten 2017 kunde förvärva dessa arkivalier. Så långt var allt väl, men det visade sig sedan att en mindre mängd handlingar av misstag hade sålts till en antikvariatshandlare i Kanada, specialiserad på litteratur om polarområdena och geografisk forskning. Materialet hade redan avhämtats i Sverige. Detta var naturligtvis en komplicerande omständighet, men beslut togs om att försöka förvärva även denna, visserligen till sitt omfång ganska blygsamma, men för fullständigheten av arkivet, viktiga del.

Firman i Kanada kontaktades och en överenskommelse om ett köp träffades. Dock var det redan december månad och pengarna för ändamålet skulle tas från årets budgetmedel. Fakturan måste sändas så snabbt som möjligt för attestering, och materialet behövde vara på plats i Göteborg före betalning. Jul- och nyårshelgerna stod för dörren, men med hjälp av modern teknik och en utomordentligt snabb transport från andra sidan jordklotet löste sig saken och handlingarna kom fram i tid.

Paketet innehöll ett antal handlingar vilka på olika sätt kompletterade redan befintligt arkivmaterial, bland annat brev från polarforskaren Ernest Shackleton och geografen John Scott Keltie vid Royal Geographical Society i London. Med var också ett dokument av stor biografisk betydelse, en meny från den middag som hölls för Otto Nordenskjöld på The Explorers Club i New York 1906 i samband med hans föreläsningsturné i USA om sin nyligen genomförda Antarktisexpedition.

Vid Antarktisexpeditionens avresa 1901 innehade Otto Nordenskjöld en docentur i geologi vid Uppsala universitet, där han disputerat 1894. Efter hemkomsten från Antarktis erhöll han 1905 en professur i geografi (med handelsgeografi) och etnografi vid Göteborgs högskola. Nordenskjöld kom sedan att verka resten av sitt liv i Göteborg, där han blev en betydande och viktig del av civilsamhället. Han var bl.a. sekreterare i Göteborgs Kungliga Vetenskaps- och vitterhetssamhälle, grundare av Geografiska föreningen år 1908 och vid sin död rektor för Handelshögskolan i Göteborg. Han genomförde senare även forskningsresor till Grönland 1909 och Peru 1920–21 samt engagerade sig under första världskriget i fredsfrågor och ekumenik, då i samarbete med bl.a. ärkebiskopen Nathan Söderblom.¹

Den svenska expeditionen till Antarktis 1901–1903 under Nordenskjölds ledning var, trots sitt dramatiska händelseförlopp, en av Sveriges mest betydelsefulla polarexpeditioner i vetenskaplig mening. Expeditionsfartyget *Antarctic* lämnade Göteborg den 16 oktober 1901 för att via Buenos Aires

1 Lennart Olausson, "The Göteborg civic culture at the turn of the century 1900: A cultural heritage of entrepreneurial management and liberal education", i *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld's Antarctic expedition, 1901–1903*, red. Aant Elzinga m.fl., Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5 (Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004), 41–54; Torgny Nordin, "Beyond borders: Otto Nordenskjöld's many missions", i *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld's Antarctic expedition, 1901–1903*, red. Aant Elzinga m.fl., Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5 (Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004), 66–78. Om Otto Nordenskjöld som person se även Gustaf Nordenskjöld, *Framåt: En bok om Otto Nordenskjöld* (Stockholm: Dahlberg, 1990).

gå vidare mot den antarktiska halvön där man i februari 1902 etablerade ett basläger på ön Snow Hill och inrättade sig för övervintring. Under tiden skulle expeditionsfartyget ägna sig åt vetenskapligt arbete i havsområdet runt Falklandsöarna och Sydgeorgien. Man besökte även Eldlandet för vetenskapliga studier.

När *Antarctic* skulle hämta övervintrarna, visade det sig dock att isläget är för svårt för att nå fram till Snow Hill. Därför sätts tre man i land för att till fots försöka etablera kontakt med Nordenskjöld. De tre, Johan Gunnar Andersson, Samuel August Duse och Toralf Grunden, misslyckas med att nå fram och tvingas därför i mars 1903 bygga en stenhydda på en plats kallad Hope Bay och där tillbringa vintern under mycket primitiva förhållanden. Under tiden skruvas expeditionsfartyget *Antarctic* ner i isen i Weddellhavet och sjunker. Besättningen, totalt 20 man, med bl.a. fartygschefen Carl Anton Larsen och göteborgsbotanisten Carl Skottsberg lyckas ta sig iland på lilla Paulet Island och övervintra där. Expeditionen var därmed uppdelad på tre grupper utan kännedom om varandras belägenhet och utan möjlighet att uppnå kontakt med varandra.

Efter att ha tillbringat sju månader i stenhyddan i Hope Bay lyckas de tre männen som övervintrat där slutligen att ta sig fram till Nordenskjöld på Snow Hill. Under tiden har både en argentinsk och en svensk undsättningsexpedition organiserats. Den 8 november 1903 når samtidigt, och utan vetskap om varandra, först några personer från det argentinska räddningsfartyget *Uruguay* och senare även en grupp övervintrare från Paulet Island fram till Snow Hill. Dagen därpå överges baslägret och den 3 december är expeditionen tillbaka i Buenos Aires. Den 4 december når några man från den svenska undsättningsexpeditionen med fartyget *Frithjof* fram till Snow Hill, där man läser ett kvarlämnat meddelande om att expeditionen redan undsatts.²

Trots att stora problem uppstod under genomförandet, var den första svenska expeditionen till Antarktis mycket framgångsrik beträffande de insamlade vetenskapliga resultaten. Man gjorde bl.a. ett flertal intressanta fossila fynd av utdöda växter och djurarter, och bidrog till den kartogra-

2 Otto Nordenskjöld m.fl., *Antarctic: Två år bland Sydpolens isar* (Stockholm: Bonnier, 1904), 527–41; Lisbeth Lewander, "The Swedish relief expedition to Antarctica 1903–1904", *Polar Record* 39, nr 209 (2003): 97–110.

fiska kännedomen om den antarktiska halvön Grahams Land och dess närområden.³

Då man återvänt till Sverige från Antarktis i januari 1904 var Nordenskjöld och flera av expeditionsmedlemmarna sysselsatta med den vetenskapliga bearbetningen av expeditionens resultat, men också med att sammanställa *Antarctic. Två år bland sydpolens isar*, den populärvetenskapliga skildringen som publicerades i två volymer samma år. Expeditionen och den påföljande expeditionsskildringen väckte stor uppmärksamhet både i Sverige och utomlands, vilket gjorde att Nordenskjöld företog omfattande föreläsningsturnéer i Sverige och Europa. Att expeditionen genomförs utan något offentligt understöd och finansierats med enbart privata medel, innebar att Nordenskjöld fått ta omfattande personliga lån för att få projektet till stånd. Lånen skulle nu betalas tillbaka och en omfattande föreläsningsverksamhet blev ett sätt att reglera skulderna. Bland svensk-amerikaner i USA uppkom idén att Nordenskjöld skulle genomföra en föredragsturné genom ett antal delstater med stor svensk-amerikansk befolkning.⁴ I samarbete med impresarion Fred O. Renard organiserades en sex veckors föreläsningsturné under januari och början på februari 1906.

Vid ankomsten till New York, möttes Nordenskjöld och hans hustru Karen av bland andra den amerikanske konstnären Frank Wilbert Stokes (1858–1955), som varit med under första delen av den svenska Antarktis-expeditionen. Denne hade tidigare deltagit i två av amerikanen Robert E. Pearys expeditioner till Grönland 1892 respektive 1894 och kontaktade Nordenskjöld för att som konstnär få möjlighet att gestalta det antarktiska landskapet. Stokes anslöt sig i Buenos Aires och kom att måla ett antal verk med motiv från Antarktis. Några av dessa kom att illustrera *Antarctic. Två år*

3 Urban Wråkberg, "Delineating a continent of ice and snow: Cartographic claims of knowledge and territory in Antarctica in the 19th and early 20th century", i *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld's Antarctic expedition, 1901–1903*, red. Aant Elzinga m.fl., Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5 (Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004), 123–143; Steven Emslie, "The ecology and paleohistory of pygoscelid penguins in the Antarctic Peninsula region", i *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld's Antarctic expedition, 1901–1903*, red. Aant Elzinga m.fl., Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5 (Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004), 222–232.

4 "Professor Nordenskjölds Amerikaturné", *Göteborgs-Posten*, 22 februari 1906. Om detta se även W. M. Davies till Otto Nordenskjöld, 3 november 1905, H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB; W. M. Davies till Otto Nordenskjöld, 3 januari 1906, H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

*bland sydpolens isar.*⁵ Direkt efter ankomsten till USA vidtog ett extensivt program bestående av föreläsningar, middagar och diverse mottagningar arrangerade till Otto Nordenskjölds ära. Under de kommande sex veckorna besökte och föreläste Nordenskjöld på ca 30 olika platser från Brockton, Massachusetts i öster till Wahoo, Nebraska i väster.

Otto Nordenskjöld porträtterad under föreläsningsturnén i USA 1906. Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

Nordenskjölds föreläsningsserie hade inte enbart sin grund i intresset från utvandrare svenskar. Sedan mitten av 1800-talet var USA en betydande aktör i utforskandet av polarområdena, i synnerhet det norra. Som exempel kan nämnas läkaren och polarforskaren Elisha Kent Kane och hans expedition 1854–55 för efterforskningar kring den på sin tid mycket omtalade brittiska Franklinexpeditionen, vilken 1845 avgick från England med syfte att upptäcka och genomsegla Nordvästpassagen. Franklins expedition fastnade i isen i nuvarande norra Kanada och försvann med samtliga 129 man och betraktas som en av polarhistorien största katastrofer.

Senare under 1880-talet deltog USA i det s.k. Första internationella polaråret 1882–83 med en expedition ledd av Adolphus W. Greely till Ellesmere Island där en bas upprättades vid Lady Franklin Bay. En rad

5 Nordenskjöld m.fl., *Antarctic*. Totalt ingår fyra färgplanscher med reproduktioner av Stokes målningar, samtliga i vol. 1 av bokverket.

allvarliga problem uppstod under expeditionen och de flesta av deltagarna omkom under svåra omständigheter.

Den starkast lysande stjärnan på polarforskarhimlen vid Nordenskjölds besök var emellertid Robert E. Peary (1856–1920). Denne var ursprungligen marinofficer, men hade mer och mer kommit att ägna sig åt polarområdena. Han hade besökt Grönland redan på 1880-talet och återvänt flera gånger med nya expeditioner. Vid tidpunkten för Nordenskjölds föreläsningsturné var Peary ute på en övervintringsexpedition med fartyget *s/s Roosevelt*, uppnämnd efter presidenten, för att från området kring Smith Sound mellan Grönland och Kanada göra en framstöt mot Nordpolen.

En historisk middag med polar anknytning

Att avsluta en, som man får förmoda, ansträngande men lyckad, föreläsningsturné med en middag föll sig naturligt och här samlades nu en celeber skara av den tidens främsta namn inom den geografiska forskningen i USA och med hemvist i The Explorers Club och The Arctic Club. Den förstnämnda instiftades formellt den 25/10 1905. Syftet med verksamheten var att samlas kring det gemensamma intresset för geografi och geografiska upptäckter. Genom åren har verksamheten och medlemsantalet succesivt utökats och man har under tiden bytt adress flera gånger. Genom en omfattande föreläsungsverksamhet och genom att bygga upp en samling av böcker, föremål och dokument i ämnet har The Explorers Club kommit att få stor betydelse för kunskapen om geografisk forskning under 1900-talet och man är ännu idag ett aktivt sällskap.⁶ Vid tiden för Otto och Karen Nordenskjölds besök hade man sina lokaler i den så kallade Studio Building belägen väster om Central Park på 23 W 67th Street. The Arctic Club var ett sällskap som funnits sedan 1894 och som huvudsakligen bestod av deltagare i en expedition till Grönland organiserad av läkaren och polarforskaren Frederic A. Cook (1865-1940) ombord på fartyget *Miranda*. Med åren kom de bägge sammanslutningarnas verksamheter att bli alltmer parallella och 1912 uppgick The Arctic Club i The Explorers Club.⁷

6 The Explorers Club, "A Gathering Place", The Explorers Club, åtkomstdatum 7 november 2020, https://www.explorers.org/about/history/a_gathering_place.

7 The Explorers Club.

Till middagen hade inbjudits ett hundratal personer och för ändamålet trycktes en särskild meny. Att manifesteras en större händelse på det här sättet var inte ovanligt och exemplen kan mångfaldigas, både inom och utanför polarhistorien. En parallell värd att nämna är de olika menyer som trycktes i samband med den svenska Vega-expeditionens återkomst efter att 1879 ha fullbordat Nordostpassagen. Denna expedition leddes av Otto Nordenskjölds morbror Adolf Erik Nordenskiöld och var ett av sin tids mest omskrivna polarforskningsföretag. Under återresan till Europa hölls en mängd tillställningar för expeditionen och exklusiva menyer från dessa finns bevarade, alltifrån mottagningen i Yokohama i Japan till festbanketten i Stockholm vid hemkomsten i april 1880.

Den nu aktuella menyn till festmiddagen för Otto Nordenskjöld följde detta mönster och trycktes på tjockt gulvitt papper omfattande två blad, d.v.s. fyra sidor, varav två är blanka. Formatet är 23 x 15 cm och framsidan är försedd med en svartvit reproduktion av en målning föreställande ett isbergslandskap från Antarktis av Frank Wilbert Stokes, vilket faller sig naturligt då denne deltagit i Nordenskjölds expedition. Av texten på förstasidan framgår att middagen är ett samarrangemang mellan The Explorers Club och The Arctic Club och att evenemanget ägde rum onsdagen den 7 februari 1906. På sidan tre följer så själva matsedelns bestående av ett antal exklusivare rätter, sannolikt representativa för en middag av det här slaget i dåtidens USA.

Inledningsvis bjöds enligt amerikansk tradition diverse småtilltugg i form av grönsaker som selleri, mandlar och rädisor. Sedan serverades blandade canapéer varpå följde Blue Points, lokalt odlade ostron, och till detta ett Sauternesvin. Servering av alkoholhaltiga drycker var långtifrån någon självklarhet i USA vid den här tiden. I vissa delstater rådde alkoholförbud, vilket gjorde att även finare tillställningar fick genomföras utan att alkohol serverades. Karen Nordenskjöld berättar i sina minnen att efter föredragen var det ofta ”bankett med 6-7 rätter mat, men bara isvatten att dricka till – det var nämligen då USA var torrlagd – det blev lite enformigt i längden.”⁸

Efter musslorna kom en kycklingsoppa (Cream of chicken) varpå sauté på strimmig havsabborre (Striped bass sauté), färsk potatis, stekt kalvbräns

8 Karen Nordenskjöld, ”Minnen 1882-1981” [Kopia av manuskript i privat ägo], u.å., H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

Signed by Coats
etc.

● The EXPLORERS CLUB ●

● The ARCTIC CLUB ●

DINNER
TO
DR. OTTO NORDENSKJÖLD

WEDNESDAY
FEBRUARY 7, 1906

P. 13-52

Mr Pequin

~~Otto Nordenskjöld~~

~~Yngve Meyer~~

~~Ejnar af Skovgaard~~

~~Anthony Fiata~~
70, Cook

~~Eden A. Agers~~

~~Allan White Horse~~

~~Tappan Lang~~

~~F. S. Miller~~

~~J. S. Miller~~

~~A. S. O'Brien~~

~~Sahacayah~~
Howland Pell

Howland Pell

Menyn med signaturer från middagen för Otto Nordenskjöld på The Explorers Club i New York 1906. Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

(Sweet breads), färska champinjoner och bönor följde. Ovanpå detta serverades så skogsduva (Squab) med Romain salad, vilket avslutades med Neapolitan Ice Cream, en slags glass komponerad i tre lager, vanligen bestående av vanilj-, choklad- och jordgubbssmak. Till detta ett bordeauxvin, St Estephe (St Estephe som menyn anger är troligen en felskrivning) och Fancy Cakes. Alltsammans avrundat med ost i form av Camembert och Port Salut samt en s.k. Demi-Tasse, en liten kopp kaffe. Själva middagen hölls inte i The Explorers Clubs egna lokaler på 23 West 67th Street, utan i den angränsande Atelier Building, vilken passade bättre för ändamålet. Salen var prydd med flaggor, förutom klubbens egen, även från de länder vilka ståtade med arktiska och antarktiska rekord. Vid varje kuvert fanns en miniatyrpingvin av porslin som tillverkats speciellt för detta tillfälle utifrån

from the standpoint of human effort or from its result to scientific data, his expedition will live long in the minds of men.¹¹

Middagen avåts under säkerligen mycket gemytliga former och flera tal hölls till Nordenskjölds och till Antarktisexpeditionens ära. Under själva middagen cirkulerade även menyn bland gästerna för signering, en företeelse som inte var ovanlig vid celebra tillfällen. Den meny som är bevarad i Nordenskjöldarkivet har totalt 35 signaturer. Sju av dessa är dubblerade, vilket antyder att flera menyer cirkulerat under middagen för underskrift och att några i hastigheten skrivit på flera gånger. Om man antar att varje gäst fått varsin meny, torde ett hundratal sådana ha funnits från början. Man kan dock förmoda att de allra flesta av dessa har gått förlorade under det dryga sekel som förflutit, något som är mycket vanligt när det är fråga om småtryck av det här slaget.¹²

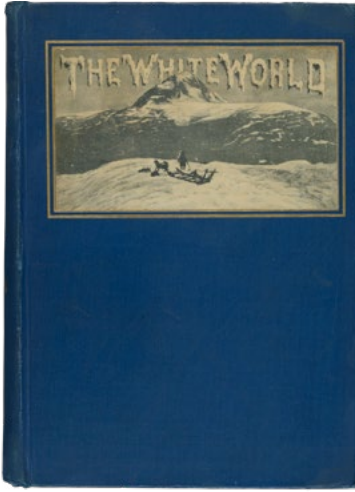
Namnteckningarna

Polarlitteratur av olika slag har alltid appellerat till läsarna med dess dramatiska inslag av strapatser, kamp mot vilda djur, kyla och mörker, och bokmarknaden i början av 1900-talet var välförsedd med alster av det här slaget. År 1902 utkom i USA en samlingsvolym med titeln *The White World*.¹³ Boken redigerades av en av dem som signerat menyn för Nordenskjöld, nämligen Rudolf Kersting (1856–1931). Denne var optiker och hade utvandrat från Tyskland till USA där han kommit att delta som fotograf i Frederick A. Cooks expedition till Grönland 1894 med fartyget *Miranda*, vilket gjort att han fått ett aktivt intresse för polarområdena. Kersting var medlem både i The Arctic Club och i The Explorers Club och därmed en del av det etablissemang som dessa organisationer utgjorde. *The White World* har ett

11 "Honor to Nordenskjöld".

12 Ett exemplar av menyn utan autografer är bevarat i New York Public Library: "Dinner to Dr. Otto Nordenskjöld [held by] Explorers Club - Arctic Club", 7 februari 1906, New York Public Library, <https://nypl.getarchive.net/media/dinner-to-drotto-nordenskjold-held-by-explorers-club-arctic-club-at-332fff>.

13 Rudolf Kersting, red. *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club* (New York: Lewis, Scribner & Co., 1902). Boken utgavs av The Arctic Club och innehåller 22 kapitel skrivna huvudsakligen av medlemmar i klubben. Den är inbunden i ett vackert blått förlagsklotband med en bild från en arktisk miljö på främre pärmen där en man med hundsläde syns i centrum. Boken är tryckt på tjockt papper och är även typografiskt intressant, då varje kapitel har olika vinjetter som är mycket stilfullt och fyndigt formgivna. För flera av bokens illustrationer stod konstnären Albert Operti, vilken var både medlem av klubben och medarbetare i volymen. Tyvärr finns inget exemplar av boken i Göteborgs universitetsbibliotek, men den kan sökas i digital form på Internet Archive.

The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers.

särskilt intresse i det sammanhang som här behandlas, då utöver Kersting sju andra personer vilka deltog i middagen för Nordenskjöld medarbetat i boken, nämligen Henry Brewer, Frederick A. Cook, David L. Brainard, Francis Long, Albert Operti, Henry Collins Walsh samt Bradley Sillick Osbon. Av dessa presenteras fyra nedan. Vissa namnteckningar har inte visat sig möjliga att dechiffrera eller att identifiera personen bakom. Överst bland autograferna på menyn återfinnes namnet "Mr Penguin" skrivet med blyerts. Att någon skrivit dit detta namn får väl ses som ett utslag av skämtlynnelse och att man på detta sätt även gav pingvinen i målat porslin vid varje kuvert en plats bland gästerna. Vi avstår i det här sammanhanget från att gå in på någon grafologisk analys av handstilarna, men av skriftbilden att döma är "Mr Penguin" ditskrivet av dåvarande ordföranden i The Arctic Club, professor William Henry Brewer. Hans namn förekommer även på menyn nedanför Nordenskjölds namnteckning, vilket kan antyda att de satt bredvid varandra under middagen.

Kannibalism?– Aldrig!

Ellesmere Island, eller Umingmak Nuna (Myskoxarnas land) på inuitspråket inuktitut är ett av Arktis mest ödsliga landområden beläget i den allra nordligaste delen av Nunavut i arktiska Kanada. Till ytan nästan lika stort

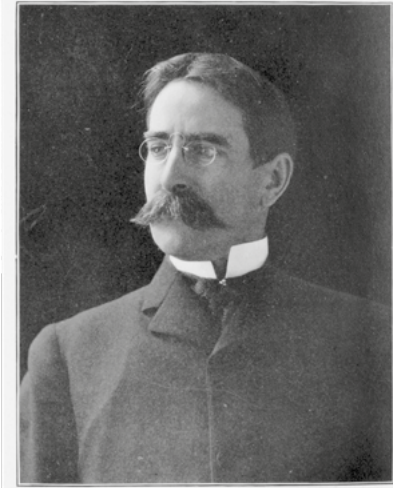
som Storbritannien och med en befolkning på under 200 personer är det sannolikt även det mest glesbefolkade området på jorden.

I denna extremt hårda miljö har händelser utspelat sig vilka haft avgörande betydelse för de namn som vi kommer till härnäst och som båda närvarade vid middagen för Nordenskjöld: Francis Long (1852–1916) och David L. Brainard (1856–1946). Dessa deltog tillsammans med den tidigare omnämnde Adolphus W. Greely i Lady Franklin Bay-expeditionen till detta område åren 1881–1884. Expeditionen var en del av det Första internationella polaråret, vilket gick ut på att ett antal nationer i samarbete placerade ut forskningsstationer i Arktis, samt även ett par i subantarktiska områden, för att under ett års tid samla vetenskapliga data av olika slag. Dessa skulle sedan sammanställas för att öka kunskapen om polarområdena och deras betydelse för bland annat väder och andra atmosfäriska förhållanden.

Den här aktuella amerikanska expeditionen leddes av Greely, vilken vid den här tiden var signalofficer i det amerikanska kavalleriet, och bemannades även i övrigt av militär personal med undantag av några inuitiska jägare och medhjälpare. Man avseglade med fartyget *Proteus* från USA i början av juli 1881 och ankom till Lady Franklin Bay på Ellesmere Island den 11 augusti. Här inrättade man ett basläger, Fort Conger, uppkallat efter en senator som visat stort intresse för expeditionen och påbörjade de vetenskapliga observationerna, vilka fortgick under hela vintern. Planen var att ett hjälpfartyg skulle komma nästa sommar för att avhämta expeditionen.

Så långt gick expeditionen sin gilla gång och under den påföljande våren 1882 utforskades med hjälp av slädpartier de nordliga delarna av Ellesmere Island. Redan i april gav sig även en separatexpedition ut bestående av ett antal slädar under ledning av löjtnant James B. Lockwood, och med bland andra David L. Brainard och den inuitiske jägaren Frederik Christiansen som deltagare. Målet var att så långt möjligt utforska den grönländska nordvästkusten och på det viset öka kännedomen om områdets geografi.

Även Brainard, som vid den här tiden var en erfaren militär med erfarenheter från bl.a. The Great Sioux Battle och senare även Spansk-amerikanska kriget,

David L. Brainard. Ur *The White World*.

medverkade i antologin *The White World*. I kapitlet "Farthest North with Greeley" skildrar han utförligt expeditionens vedermödor och glädjeämnen.¹⁴

Till att börja med gick slädfärden bra, men snart började svårigheter av olika slag infinna sig i form av besvärliga snö- och isförhållanden vilka gjorde framfarten extremt tung. Man färdades huvudsakligen nattetid då förhållandena var som bäst, men drabbades trots detta av snöblindhet allt som oftast. Det visade sig också snart att männen, även om de var militärer, inte hade den träning och fysiska uthållighet som krävdes för en sådan här färd. Humöret blev inte bättre av att man strax kom underfund med att man underskattat behovet av alkohol till spritköket och därmed blev tvingade att äta halvvarm föda.

Färden gick, trots stora svårigheter, dock vidare utefter den nordvästgrönländska kusten och efter att ha legat fast för en storm i flera dagar vid Mary Murray Island nådde man den 13 maj en latitud av 83° 19' nordlig bredd. Härifrån fortsatte man under två dygn vidare norrut efter kusten, men på grund av det minskande proviantförrådet beslöt Lockwood motvilligt att vända tillbaka mot Fort Conger. Man visste dock från den tidigare observationen den 13 maj att man befann sig på en högre nordlig latitud än någon

14 David L. Brainard, "Farthest north with Greeley", i *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, red. Rudolf Kersting (New York: Lewis, Scribner & Co., 1902), 55–78.

tidigare veterligen uppnått och man kvarstannade på platsen tillräckligt länge för att kunna göra en ny tillförlitlig positionsbestämning vilken gav vid handen att man befann sig på 83° 24' N och 40° 46' W. Platsen där man stannat låg nedanför en hög klippformation.

We unfurled the glorious Stars and Stripes to the exhilarating northern breeze, with a feeling of exaltation impossible to describe. We shook each other's hands from very joy, and even hugged the astonished Eskimo, who wondered what it was all about.¹⁵

Målet med expeditionen ansågs därmed avklarat och man började återfärden mot Fort Conger dit man ankom den 1 juni 1882 efter att ha varit borta i 59 dagar. I och med detta hade man alltså uppnått den nordligaste punkt någon människa varit på vid den här tidpunkten och Lockwoods rekord stod sig sedan till 1895, då norrmannen Fridtjof Nansen tillsammans med sin följeslagare Hjalmar Johansen nådde 86° 14' nordlig bredd norr om ögruppen Frans Josefs Land.

Under tiden Lockwood var ute på sin expedition hade Greely genomfört olika expeditioner från Fort Conger för att utforska det inre av Ellesmere Island. Han hade då bland annat funnit en större insjö som fick namnet Lake Hazen, uppnämnd efter de amerikanska signaltruppernas chef. Dessa goda resultat till trots uppstod redan första sommaren problem då supportarfartyget *Neptune*, vilket skulle försett expeditionen med extra proviant, misslyckades med att ta sig fram till Lady Franklin Bay på grund av ishinder. Dock lyckades man upplägga en mindre depot för Greely på en plats längre söderut på Ellesmere Island, kallad Cape Sabine. Att man misslyckades med att nå fram med extraproviand till expeditionen innebar dock ingen omedelbar fara för männen i Lady Franklin Bay eftersom man ännu så länge var välförsedd med allt som behövdes för ytterligare en övervintring.

Under den påföljande våren 1883 fortsattes det vetenskapliga arbetet och James Lockwood utvidgade sina resor, bland annat till västra delen av Ellesmere Island där en större fjord upptäcktes som till expeditionsledarens ära fick namnet Greely Fiord. Denna sommar var det meningen att en ny hjälpexpedition skulle ta sig fram till Lady Franklin Bay för att undsätta övervintrarna. Denna undsättningsexpedition bestod av två fartyg, *Yantic*

15 Brainard, 75.

och den tidigare nämnda *Proteus*. Tyvärr lyckades inte heller dessa fartyg uppnå Lady Franklin Bay och till råga på allt skruvades *Proteus* ner i isen utanför Cape Albert i Smiths sund och sjönk. Besättningen lyckades dock rädda sig i en skeppsbåt och man hade dessutom tidigare försett sig med en båt och en del proviant från den året innan upplagda depån på Cape Sabine. Efter ett antal olika turer lyckades de skeppsbrutna från *Proteus* och besättningen på *Yantic* ta sig tillbaka till St. Johns på Newfoundland.

Det faktum att två expeditioner i rad, både sommaren 1882 och 1883, misslyckats med att nå fram till Lady Franklin Bay försatte naturligtvis Greely i ett mycket besvärligt läge. Enligt de instruktioner han hade skulle han evakuera baslägret om ingen hjälp anlände före augusti, så den 10 i samma månad begav man sig med båtar och slädar söderut. Efter en mycket besvärlig färd nådde man det 800 kilometer avlägsna Cape Sabine på 78° N, 74° W den 29 september 1883. Här upprättade man ett läger kallat Camp Clay, men kunde snart konstatera att endast en depå fanns upplagd, som dessutom hade decimerats av folket på *Proteus*, vilket gjorde situationen mycket svår redan från början. Årstiden var redan för långt framskriden för att våga försöket att med båtar ta sig över Baffin Bay till Grönland eller att ta sig tillbaka till Fort Conger, så man hade blott att inrätta sig för övervintring på stället. Förutom att den enda depån var ofullständigt utrustad, misslyckades dessutom jakten i hög grad, vilket gjorde att förhållandena under den påföljande vintern blev närmast desperata och sammanlagt 18 av 25 man dog, huvudsakligen av svält, utmattning och skörbjugg.

En av de överlevande, Francis Long, skildrar i ett kapitel i *The White World* kallat "An Arctic bear hunt", hur han i sista stund lyckades skjuta en isbjörn och därmed rädda de kvarvarande expeditionsmedlemmarnas liv ytterligare en tid.

Shrimps, bacon and sealskin stew, all in small quantities, had been our bill-of-fare for nearly a month; then we found there was not a full round of rations left. [...] The camp was well stocked with guns, ammunition and cooking utensils; I had always believed that the frozen North abounded in certain game; that there were fish in the open water, and seals and polar bears in plenty. But I had not reckoned rightly; had we been cast away

on a raft in mid-ocean we could scarcely have been more cut off from all chance of obtaining fresh provision.¹⁶

Francis Long. Ur *The White World*.

Trots detta gav sig Long ut dag efter dag för att spana efter något villebråd att jaga. Under en av dessa vandringar får han plötsligt syn på ett fotavtryck av en isbjörn i snön. Hjärtat hoppade till i bröstet på Long och han försökte under flera timmar följa spåret utan att lyckas få syn på björnen. Han återvände till lägret sent på eftermiddagen och tvingades berätta för de besvikna kamraterna om sitt misslyckande. Just när han avslutat sin redogörelse utropar en av männen att han ser Brainard komma springande så fort han orkade över bergskammen ner mot lägret. Greely frågade vad som stod på och vad det var som Brainard sett. Denne svarade med halvkvävd stämma att han sett en isbjörn, varpå Francis Long och inuiten Jens Edward omedelbart gav sig iväg på jakt efter björnen som de också fick syn på efter en stund på stort avstånd. I sitt försvagade tillstånd försökte de bägge männen att genskjuta björnen och på så sätt komma inom skotthåll.

Looking back it seems incredible, but I actually went ten miles in the circle followed to head off the bear. [...] Of those ten miles little was covered on the run; most of it was gained by crawling, two and a half hours of

16 Francis Long, "An Arctic bear hunt", i *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, red. Rudolf Kersting (New York: Lewis, Scribner & Co., 1902), 103–4.

stumbling, slipping, falling and struggling to one's feet again. But it never entered my head to give up; I had started out to get the bear and I thought of the disappointed and soul-sick men who were awaiting my return.¹⁷

Man närmade sig dock isbjörnen sakta men säkert. Jens höjde geväret och sköt, men skottet missade. Nu var björnen varnad och på sin vakt, men Long rusade med all kraft han hade fram mot björnen för att skjuta från så nära håll som möjligt.

The echo of my shot went rolling over the ice-field; over the barrel of the gun I saw the bear rise upon his haunches, his fore paws tore the air, then with a great lurch he swayed and went down, a furry heap of dirty white on the ice. [...] 'Jens' said I, a lump sticking in my throat, 'we will go home and tell the boys there are four hundred pounds of meat waiting for them here out on the ice.'¹⁸

Den lyckade björnjakten till trots var läget alltjämt kritiskt och detta framgick även av det faktum att sammanhållningen och moralen sakta, men säkert, upplöstes. Detta tog sig uttryck i stölder av mat i olika former och det var särskilt en av expeditionens deltagare, Charles Henry, som flera gånger ertappades för detta brott. Att en av expeditionsmedlemmarna stal av provianten för eget bruk äventyrade givetvis överlevnaden för alla de kvarvarande och Greely var därför tvingad att ta till mycket dramatiska åtgärder.

Då expeditionen bemannades av militär personal tillämpades även militär rättskipning och Charles Henry dömdes därför enligt krigsrättsliga lagar till döden för dessa matstölder. Greely var alltför svag och bunden till sin sovsäck för att själv verkställa domen och beordrade därför skriftligt tre av expeditionens fysiskt starkaste medlemmar, David L. Brainard, Charles Frederick och Francis Long att utföra avrättningen av Henry.

Private Henry having been repeatedly guilty of stealing the provisions of the party, which is now perishing slowly by starvation, has so far been condoned and pardoned. It is, however, *imperatively ordered* that if this man be detected either eating food of any kind not issued him regularly, or making caches or appropriating any article of provisions, you will at once

17 Long, 107.

18 Long, 107–8.

shoot him and report the matter to me. Any other course would be a fatal leniency, the man being able to overpower any two of our present force.¹⁹

Efter att dagen därpå ha konfronterat Henry för ytterligare stölder, vilka denne utan vidare erkände, beslöt Greely att genast skrida till verket.

Notwithstanding promises given by private C. B. Henry yesterday, he has since, as acknowledged to me, tampered with seal-thongs, if not other food at the old camp. This pertinacity and audacity is the destruction of this party, if not at once ended. Private Henry will be shot to-day, all care being taken to prevent his injuring any one, as his physical strength is greater than that of any two men. [...] This order is *imperative*, and *absolutely necessary* for any chance of life.²⁰

Beslutet att avrätta Charles Henry var alltså fattat och skulle nu verkställas. Historien om avrättningen finns i något olika versioner, men kan i korthet sammanfattas på följande sätt: Expeditionsmedlemmen Charles Frederick fick uppgiften att få Henry att medfölja en bit bort från lägret under förvändning att han behövdes för att hjälpa till med att flytta en del proviant som lagrats där. På plats väntade Brainard och Long med ett laddat gevär varpå Henry delgavs att han skulle avrättas omedelbart enligt order från Greely. Henry stod som förstenad och muttrade sedan något om att detta inte var rätt, innan han snabbt försökte komma åt en yxa som låg på marken i närheten för att med den försvara sig. Han lyckades nästan nå den innan det första skottet gick av och som träffade honom i ryggen. Henry snodde runt samtidigt som han skrek att han blivit lurad i en fälla. Ytterligare ett skott avlossades, vilket träffade Henry i huvudet och var dödande.

Avrättningen av Charles Henry ägde rum den 6 juni 1884 ungefär klockan två på eftermiddagen och rapporterades direkt till Greely, vilken hade hört skotten avlossas och därför säkert var medveten om händelsen. De tre som av Greely beordrats att utföra avrättningen hade dessförinnan tagit en ed av varandra att aldrig någonsin avslöja vem av dem som sköt och detta löfte höll man, så vi vet ännu idag inte vem som avlossade de dödande skotten. Vissa omständigheter runt händelseförloppet talar emellertid för att Fredericks roll

19 Adolphus W. Greely, *Three years of arctic service: An account of the Lady Franklin Bay expedition of 1881–84 and the attainment of the farthest North*. Vol. 2 (New York: C. Scribner's Sons, 1886), 317.

20 Greely, 317–18.

var att få med sig Henry avsides från lägret där Long och Brainard väntade. Väl på plats utvecklade sig händelserna snabbt och tvingade antingen Long eller Brainard att kvickt oskadliggöra Henry med två skott.²¹

Den 22 juni, alltså drygt två veckor efter avrättningen av Charles Henry, nådde långt om länge en undsättningsexpedition bestående av fyra fartyg fram till Cape Sabine och lyckades rädda de sju kvarvarande medlemmarna, vilka vid det här laget var mycket nära döden av svält och umbäranden. Tyvärr avled ytterligare en av de räddade männen under tillbakafärden, så i slutändan överlevde endast sex man ur expeditionen. Räddningsstyrkan tog även med sig kvarlevorna av dem som dött under vintern, och åtminstone en av kropparna bar spår som gjorde att rykten om kannibalism började cirkulera. Greely och de övriga som överlevt förnekade kategoriskt att någon form av kannibalism förekommit och som förklaring på anklagelserna hävdades att någon skurit kött från en av de döda för att använda som bete vid fångst av kräftdjur vid iskanten. Vad som var sanningen i detta får vi aldrig veta, men för David L. Brainard och Francis Long, vilka bägge deltog i den överdådiga middagen för Nordenskjöld, måste kontrasten mot svälten och döden under Lady Franklin Bay-expeditionen tjugotvå år tidigare varit slående.

Cape Sabine är än idag en av jordens mest avlägsna och svåråtkomliga platser och bär fortfarande spår av det förgångna. När Arktisresenären Jerry Kobalenko tog sig dit i början av 2000-talet påträffade han alltjämt lämningar och kringströdda föremål från expeditionen i form av en raserad hydda, tändstickor, tunnband och gamla klädrester. På platsen för Charles Henrys avrättning fann han en ärgad patronhylsa vilken troligen härrörde från exekutionen. Av rädsla för framtida souvenirjägare gömde han den i en närliggande klippskrev. Efter att ha ägnat några timmar åt att inventera lägret unnade han sig en god kvällsmåltid, dock inte utan en viss känsla av skuld med tanke på vad som förevarit här tidigare. Platsens magi var dock uppenbar för Kobalenko. När han senare på kvällen låg i sitt tält på väg att somna, ökade vinden utanför i styrka och det lät som röster ur det förflutna.²²

21 Beskrivningen av omständigheterna kring avrättningen av Charles B. Henry bygger på Glenn M. Stein, "An Arctic execution: Private Charles B. Henry of the United States Lady Franklin Bay Expedition 1881–84", *Arctic* 64, nr 4 (2011): 399–412, <https://doi.org/10.14430/arctic4139>.

22 Jerry Kobalenko, *The horizontal Everest: Extreme journeys on Ellesmere Island* (Toronto: BPS Books, 2010), 156–57.

En lögnare och gentleman. Frederick A. Cook.

The Polar Controversy Resolved lyder undertiteln på Robert Bryce's över ettusen sidor långa studie från 1997 över den största och förmodligen även den mest svårlösta konflikten i polarforskningens historia. Tvisten stod mellan amerikanerna Frederick A. Cook och Robert E. Peary om vem av dem som först uppnådde Nordpolen. Den kom att präglade en stor del av 1900-talet och har än idag proselyter på ömse sidor av konflikten. Bryce går in i ämnet med en mycket ambitiös vilja att, så långt det är möjligt, redovisa alla fakta i målet och boken är fram till dags dato en av huvudkällorna till denna historia.²³

Frederick A. Cook deltog i middagen för Nordenskjöld och hans ganska blygsamma autograf återfinns vi på menyn efter polarforskaren Antony Fialas. Cook är ännu idag en mycket känd person i polarforskningens historia och det finns därför skäl att se lite närmare på denne man, hans roll i polarforskarsamhället och på hans förhållande till Nordenskjöld.

Cook föddes i Hortonville, New York som son till tyska immigranter. Han studerade vid Columbia University och tog läkarexamen vid New York University Medical School år 1890. Redan året därpå deltog han som läkare på Robert Pearys expedition till norra Grönland och 1894 var han ledare för den tidigare omnämnda Mirandaexpeditionen med bl.a. Rudolf Kersting och Henry Brewer som deltagare. Några år senare, 1897, reste han till Eldlandet där han tillsammans med missionären Thomas Bridges studerade de då ännu kvarlevande ursprungsbefolkningarna Ona och Yahgan. Senare samma år knöts han som läkare till *Belgica*-expeditionen till Antarktis 1897–1899, den första att övervintra i det södra polarområdet. Under expeditionen uppstod problem vilka gjorde att man tvingades till en övervintring, och Cook gjorde här en viktig insats genom att han insåg behovet av färskt kött för att därigenom undvika skörbjugg. En omfattande jakt anställdes på sälar och pingviner vilket gjorde att man klarade sig väl under övervintringen. Den sedermera världsberömda forskningsresanden Roald Amundsen, Sydpolens upptäckare, deltog på denna expedition och

23 Robert M. Bryce, *Cook & Peary: The polar controversy, resolved* (Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 1997). Se även Bruce Henderson, *True north: Peary, Cook, and the race to the Pole* (New York: W.W. Norton & Co., 2005).

han var under resten av sitt liv tacksam mot Cook för hans framsynta arbete för hälsan bland deltagarna i *Belgica*-expeditionen.²⁴

Frederick A. Cook. Ur *The White World*.

Vid sekelskiftet 1900 var Cook med dessa expeditionserfarenheter en etablerad del av det amerikanska polarforsksamhället. I linje med detta medverkar även han i *The White World*. Med ett bidrag kallat "The daily work of an Arctic explorer" tar Cook i skämtsam form upp både vedermödor och glädjemen för dåtidens polarforskare. Han skriver:

Their path is a series of ups and downs, but mostly ups. Their comfort, if they have any, is involved in the effort to overcome the ever-present discomfort. [...] Herein lies the reason for the unfaltering law that he who has once beheld the other-world conditions, and has felt the charm of the white snowy silence of the frigid zones, will ever long to return. If from any cause a polar explorer cannot return to the dream of his life he either commits suicide, gets married, or dies an unnatural death in some way.²⁵

24 Om denna expedition se vidare Frederick A. Cook, *Through the first Antarctic night 1898–1899: A narrative of the voyage of the "Belgica" among newly discovered lands over an unknown sea about the South Pole*. (New York: Doubleday & McClure Co., 1900).

25 Frederick A. Cook, "The daily work of an Arctic explorer", i *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, red. Rudolf Kersting (New York: Lewis, Scribner & Co., 1902), 135.

Jämfört med dagens polarforskare hade man på Cooks tid helt andra förutsättningar, både i form av födoämnen och i form av utrustning. Cook går vidare med att beskriva mathållningen under en slädexpedition.

Here is the day's gastronomic comfort; for breakfast two cups of tea, a few ship's bisquits, hard and tough, a bit of pemmican, twenty years old, which is made of equal quantities of dried meat and beef tallow. No luncheon, except a soap-like cake of baconfat, mixed with pulverized peas. For dinner, the breakfast is repeated with an extra treat in form of a large drink of water, if the fuel supply will permit such a luxury.²⁶

Denna enkla diet vänjer man sig vid som fången vänjer sig vid fångelsematen enligt Cook, som därefter går vidare med tältlivets och övernattningsarnas vedermödor:

It is not so bad with the bed. Among the incidents of bed-going are to be found the happiest moments of an explorer's life. It is a pity that the North Pole cannot be reached in a sleeping-bag, for therein lies the foundation of most of the comforts of polar adventures. [...] Some prefer a 'one-man' bag, others a bag for three. Now, I like a 'three-man' bag, but I want to choose my bed-fellows carefully, and I also want to select my position in the bag. [...] It does not matter how charming a man ordinarily be, he is another sort of a creature in a bag; and then, too, men have such different ways when asleep. 'The chronicles of three men in a bag' would make an excellent title for a story of exploring life, but I am not going to write this story just now.

Cook fortsätter utläggningen om polarforskarens sömnproblem med en längre utläggning om hur unison vändning går till i "sardinburken" när man väl är på plats i tremannasovsäcken.

Oavsett hur man hanterar livet i sovsäcken, är all polarforskning en fråga om att utsätta sig för elementen i olika former, och Cooks förhållningssätt till förfrysningsskador på fötterna förtjänar att citeras.

The boot is removed, and through the many thicknesses of hose the foot feels like something foreign. One stocking after another is cautiously taken off, but still there is a woody touch to the foot. When the last stocking is stripped down, the foot is found white and glossy, like porcelain. A more

26 Cook, 137.

careful examination reveals the fact that one or two of the toes are missing, and then the sock is shaken for the missing bits before an effort is made to restore the circulation of the icy tissues. But an explorer must learn to rise above such little discomforts. He who cannot afford to lose strips of his skin, or parts of his hands and feet, is not worthy to be counted among the braves who seek the pole.²⁷

Alla vedermödor till trots, den hängivne polarforskaren får dock sin belöning genom att studera jungfruliga områden med ”air of terrestrial youth” fjärran från vardagens brådska, där man kan öppna ”the Book of Nature and record the causes and effects of nearly all phenomena”:

These tempting studies are what lift the spirits above the even plane of white monotony. It is this fresh interest in the unknown which makes life tolerable. We all like to ponder over the days of our youth; those of an inquiring turn of mind love to reflect upon the youthful days of the earth; and looking at the polar world, as a whole, it bears a close relation to what the earth must have been when man first came to it. Life under such conditions brings new joys in spite of the soul-despairing discomfort.²⁸

Så långt Frederick Cooks reflektioner kring polarforskarens med- och motgångar. Som antytts tidigare, var Cook vid den här tiden en etablerad person i geografiska kretsar och hans nästa stora projekt, blott några månader efter middagen på The Explorers Club, blev att som den förste bestiga Nordamerikas högsta berg, Mount McKinley i Alaska. Berget är sedan 2015 benämnt Denali, men ursprungligen uppkallat efter den amerikanske presidenten William McKinley. Cook hade redan 1903 gjort en förberedande expedition till området, men 1906 återvände han med en ny expedition om tillbaka till USA med beskedet att Cook tillsammans med en annan expeditionsmedlem, Fred Barril, hade bestigit den drygt 6000 meter höga toppen. Eftersom Cook genomfört toppbestigningen tillsammans med endast en person, kom hans uppgifter att ganska omgående betvivlas av de expeditionsmedlemmar som lämnats på en lägre nivå. Dessa ifrågasättanden hölls inom expeditionens deltagare tills vidare och det kom att dröja till 1909 innan Cooks uppgivna bestigande av toppen kom att offentligt ifrågasättas, då i samband med det föregivna uppnåendet av Nordpolen året innan. År

²⁷ Cook, 142.

²⁸ Cook, 143–44.

1909, alltså samma år som Robert Peary återkom från sin expedition till Nordpolen hade Fred Barril skrivit under ett uttalande vari han hävdade att han och Cook inte hade uppnått toppen av Mount McKinley. Senare under 1900-talet har emellertid forskningen kommit fram till att Barril var betald av supporters till Peary för att göra detta uttalande.

Hela frågan huruvida Cooks bestigning av Mount McKinley var sann eller inte orsakade naturligtvis en debatt kring hans trovärdighet och flera expeditioner under 1900-talet har försökt att rekonstruera hans rutt mot toppen utefter de foton från uppstigningen han visade fram vid hemkomsten och som skulle styrka autenticiteten i hans anspråk. Robert Bryce kunde så sent som på 1990-talet, efter jämförelse med nyare bilder, konstatera att inga av de foton Cook presenterade var tagna på eller i närheten av toppen. Ingen annan konkret bevisning kunde heller framläggas av Cook, vilket gjort att man idag bedömer att hans föregivna toppbestigning var en bluff.

Året efter Mount McKinleyexpeditionen, 1907, återvände Cook till Arktis. Han dröjde dock med att annonsera att målet med expeditionen var Nordpolen tills han redan var på plats i Annoatok på norra Grönland. Här övervintrade han innan han i februari 1908 gav sig iväg mot polen. Året därpå återvände Cook till civilisationen och hävdade att han den 21 april 1908 hade uppnått Nordpolen tillsammans med två grönländare, Ahpellah och Etukishook. På tillbakavägen hade problem uppstått vilka gjort att man tvingats övervintra på Devon Island på den kanadensiska sidan innan man lyckades ta sig tillbaka till Grönland under våren 1909. Från Grönland tog sig Cook till Köpenhamn där den minst sagt sensationella nyheten kom ut och spreds över världen.

Cooks anspråk på att ha uppnått Nordpolen var till en början i huvudsak accepterade, men ifrågasattes av hans rival Robert Peary, vilken även han nyligen återvänt från Arktis och som hävdade att han uppnått Nordpolen den 6 april 1909. Cook gratulerade visserligen Peary till bedriften, men snart var striden igång med supporters på bägge sidor i konflikten, som tävlade i att misskreditera varandra. En kommission tillsattes vid Köpenhamns universitet för att kontrollera Cooks uppgifter, men i december 1909 tvingades man konstatera att de data Cook lämnat inte räckte som bevis för att han uppnått Nordpolen. Faktum är att Cook inte heller senare kunde leverera substantiella belägg för sina påståenden. Han hävdade

att detaljerade dagböcker och journaler fanns bland de tillhörigheter han lämnat kvar på Grönland innan han reste till Danmark. Dokumenten har aldrig återfunnits, vilket gjort att Cooks anspråk på att ha varit den förste på Nordpolen idag knappast har någon giltighet.

Till saken hör att inte heller Peary överlät sina journaler till tredje part för objektiv granskning, utan dessa placerades hos National Geographic Society, vilka inte tillät någon att ta del av dem. Sedermera överfördes materialet till National Archive, där det numera finns tillgängligt för forskning.²⁹ Även Pearys uppgifter har på senare år ifrågasatts, och med stor sannolikhet är det så att varken Cook eller Peary i praktiken var ända framme vid själva nordpolspunkten.³⁰ Mot denna bakgrund är det av intresse att fråga sig hur Otto Nordenskjöld förhöll sig i den här delikata situationen och vilken sida han valde. Han var personligen bekant med bägge kontrahenterna och var följaktligen tvungen att så långt möjligt hålla sig neutral i frågan.

Nordenskjölds kontakt med Cook går tillbaka till 1904 då Cook tillskriver honom och meddelar att han har invalts som hedersledamot i The Arctic Club, och att fler hedersbetygelser kan väntas om Nordenskjöld besöker USA.³¹ I samband med Cooks återkomst från nordpolsexpeditionen sände Nordenskjöld via Geografiska föreningen i Göteborg sina gratulationer för vilka Cook tackar i ett telegram till föreningen.³²

Även Peary var bekant med Nordenskjöld vilket framgår av korrespondens med svensk-amerikanen och affärsmannen Oscar Pearson. Denne spelade en viss roll i förberedelsearbetet inför Nordenskjölds USA-turné och han hade vid flera tillfällen anledning att träffa Peary, och vidarebefordrade lyckönskningar och hälsningar mellan de bägge.³³

Cooks trovärdighet hade otvetydigt fått en knäck i samband med affären runt bestigningen av Mount McKinley och Nordenskjöld hamnade i en svår situation då han inte ville misstro någondera parten. Som den seriöse forskare han var, såg han främst polarforskningen som en vetenskaplig ange-

29 Bryce, *Cook & Peary*, 757–58.

30 Om Peary se vidare Wally Herbert, *The nose of laurels: Robert E. Peary and the race to the North Pole* (New York: Atheneum, 1989).

31 Frederick A. Cook till Otto Nordenskjöld, 7 mars 1904, H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

32 Frederick A. Cook till Geografiska föreningen i Göteborg, Telegram, 6 september 1909, H 2018:04, Geografiska föreningens arkiv, GUB.

33 Oscar Pearson till Otto Nordenskjöld, 19 juli 1905, H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB. Se även brev från Pearson 11 december 1904, 23 april och 9 augusti 1905 samt 30 juni 1906.

lägenhet, och inte primärt en fråga om att vara först på en geografisk punkt. Nordenskjölds förhållningssätt i frågan belyses väl av hans svar till tidskriften *Deutsche Revue* i oktober 1909. Att Peary uppnått Nordpolen råder ingen tvekan om enligt Nordenskjöld, tvärtom, det är knappast överraskande med hänsyn till den noggranna planeringen som Peary genomfört sin expedition med. Lika säkert är det inte vad Cook beträffar, då denne genomfört sin expedition samtidigt som Peary, men underlåtit att ge offentlighet till sina planer att uppnå Nordpolen. Detta gör, enligt Nordenskjöld, att allmänhetens tilltro till Cook har skadats. Cooks expedition genomfördes också med mindre förberedelser än Pearys, men detta behövde inte innebära att man inte uppnått polpunkten, då isförhållandena varit särskilt gynnsamma vid tidpunkten för Cooks försök.

Nordenskjölds hållning i nordpolsfrågan var alltså diplomatisk och hans mycket konsiliananta svar på frågan om vem som skall räknas som den förste vid Nordpolen avslutas med orden:

Wen soll mann nun aber in Zukunft als den eigentlicher 'Entdecker des Nordpols' betrachten? Nach meiner Meinung unbedingt die beiden Männer Peary und Cook zusammen. Cook ist offenbar der erste, der den Pol betreten hat; Peary stand ihm zeitlich nicht lange nach, und er ist ausserdem der eigentliche Wegbahner; seine Pläne und Vorbereitungsarbeiten sind es, die sich bei beiden Expeditionen als richtig erwiesen haben. Beiden männern müssen wir unsere Bewunderung für ihre leistungen zollen; die Forschung und die Menschheit schulden beiden die grösste Dankbarkeit. Und die Ehre ist gross genug, um auf zwei Personen verteilt werden zu können.³⁴

Trots att Cooks rykte aldrig återhämtade sig riktigt efter striden om Nordpolen, hade han fortsatt en god kontakt med Nordenskjöld. Som brukligt i sådana här sammanhang, kom snart böcker i ämnet och redan 1910 utkom på svenska Pearys skildring av sin nordpols expedition.³⁵ Även Cook skrev en omfattande redogörelse för sin expedition, men det dröjde till 1911 innan den utgavs i USA.³⁶ Till skillnad från Pearys bok kom aldrig

34 Otto Nordenskjöld, "Peary und Cook: Ein Brief des Prof. Dr. v. Nordenskjöld an den Herausgeber der 'Deutschen Revue'", *Deutsche Revue*, oktober 1909.

35 Robert E. Peary, *Nordpolens upptäckt* (Göteborg: Åhlén & Åkerlund, 1910).

36 Frederick A. Cook, *My attainment of the Pole: Being the record of the expedition that first reached the boreal center 1907-1909, with the final summary of the polar controversy*. (New York: The Polar Publishing Co., 1911).

någon svensk översättning av Cooks, vilket möjligen indikerar hur man i Sverige såg på dennes påstådda uppnående av Nordpolen.³⁷

”Pappa trodde på Cook” var Nordenskjölds dotter, Martha Löwenhielms, svar på hur hennes far ställde sig i nordpolsfrågan och till Cook i synnerhet.³⁸ Nordenskjöld ville så långt möjligt lita på både Cook och Peary och förhållandet till Cook var oförändrat gott. Saken belyses ytterligare i ett brev från Cook till Otto Nordenskjöld hösten 1911. Cooks bok hade alltså kommit ut samma år och Nordenskjöld hade troligen fått ett exemplar av Cook personligen och tackat denne i ett brev som nu besvaras i mycket uppskattande ordalag:

After so many unkind things have been said it is a distinct pleasure to receive from a real Arctic Expert like yourself an appreciative letter. I am also glad to write that just the spirit which you have shown is now being displayed by most of my polar colleagues. In due time the subject matter of this ungracious controversy will educe [?] under the fair wind of understanding eyes. After a digestion and assimilation and reexamining [?] of the whole problem by men like yourself who can understand, history will give its verdict. This is the only reward for which I am seeking.³⁹

Även om Nordenskjöld, åtminstone på ett principiellt plan, fortsatt hade tilltro till Cook, hade dennes tillförlitlighet trots allt fått en allvarlig knäck, vilket kom till uttryck genom att han i december 1909 uteslöts ur The Explorers Club. Tvisten kring nordpolsfrågan hade vid den här tidpunkten inte utvecklats så långt att den i sig skulle renderat Cook en uteslutning, utan det var oklarheterna kring hans föregivna bestigning av Mount McKinley som fällde avgörandet.⁴⁰ Extra pikant var att en av undertecknarna av uteslutningen var en personlig vän till Cook, Anthony Fiala, vars namnteckning återfinnes bredvid Cooks på menyn vid middagen för Nordenskjöld. Uteslutning innebar att Cook försvann från dessa sammanhang, och han upphörde även att vara ledamot av The Arctic Club, vilken han varit med om att grunda på 1890-talet. Vissa var, trots allt, ännu beredda att ge Cook

37 Ännu så sent som 1914 hade Cook emellertid en idé om att få till stånd en svensk översättning av boken. Se brev från Frederick A. Cook till konsul Gunnar Langborg, 12 juni 1914, Privat ägo.

38 Muntligt meddelande från Martha Löwenhielm till författaren 17 februari 2005.

39 Frederick A. Cook till Otto Nordenskjöld, 2 november 1911, H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

40 *Washington Post* 25 december 1909. Här citerat efter S. D. Fess, *The North Pole aftermath: Speech of Hon. S. D. Fess, of Ohio, in the House of Representatives, Congress of the United States, Thursday, March 4, 1915* (Washington: Govt. Print. Off., 1915), 27.

en chans, men menade att han hade sig själv att skylla då han bemött Köpenhamnsutredningen med tystnad.⁴¹

Något personligt möte mellan Cook och Otto Nordenskjöld verkar inte ha ägt rum efter middagen på The Explorers Club 1906. Några år senare, 1909, var det dock nära att de träffades på Grönland dit Nordenskjöld rest för en sommarexpedition tillsammans med konservatorn vid Göteborgs museum, Hilmer Skoog. På Grönland befann sig då Cook på väg tillbaka från sin nordpolsexpedition. Cook färdades från Grönland till Köpenhamn med ångfartyget *Hans Egede* och det var ursprungligen tänkt att även Nordenskjöld och Skoog skulle återvända med detta fartyg. Planerna blev dock ändrade och efter att ha besökt området kring Ivigtut ordnades hemresan med en tidigare båtlägenhet, vilket gjorde att man missade ”den man, som under flera månader tagit världens uppmärksamhet i anspråk genom att utgifva sig själv som Nordpolens upptäckare.”⁴²

Frederick Cook och Robert Peary var två helt motsatta personligheter vilket hade inverkan på deras respektive förtroende hos allmänheten. Peary ansågs av många som både arrogant och hänsynslös i sin hårda strävan att till varje pris uppnå Nordpolen. Cook hade å andra sidan lätt att få positiv kontakt med människor och inge förtroende. Under lång tid hade många fortsatt tillit till honom och hans anspråk, trots att alltmer talade emot honom. En bestickande förklaring till detta fenomen gavs av en kvinnlig bekant till New York-senatorn Chauncey Depew, som frågat henne varför hon alltjämt hade förtroende för Cook, varpå hon svarade ”Well, Cook is a liar and a gentleman, and Peary is neither.”⁴³

För Cook blev det inga fler polarexpeditioner. Han gav sig in i oljepropekteringsbranschen i Texas 1919, där han startade flera bolag. Även här uppstod problem, och tillsammans med flera andra ställdes han inför rätta anklagade för aktiebedrägerier. I november 1923 dömdes Cook till 14 års fängelse trots att domen överklagades. Han släpptes med en straffeftergift 1930. Roald Amundsen, vilken som antytts ovan, menade att Cook räddat livet på honom och den övriga besättningen under *Belgica*-expeditionen genom sin insiktsfulla hållning till kostens betydelse för att undvika skör-

41 Walter Lonsdale, ”The real story of Dr. Cook and the North Pole”, *The Travel Magazine*, 1910, 74, citerad efter Bryce, *Cook & Peary*, 475.

42 Otto Nordenskjöld, ”Från danska Sydvästgrönland”, *Ymer* 30 (1910): 45–46.

43 Bryce, *Cook & Peary*, 473.

bjugg, behöll sin vänskap med Cook och besökte honom i fängelset vid flera tillfällen. Några månader före sin död 1940 blev han slutligen officiellt benådad av president Franklin D. Roosevelt.⁴⁴

Otto Nordenskjöld avled tolv år före Cook och fick aldrig uppleva hans frigivning eller att han benådades, men frågan kvarstår ändå hur Nordenskjöld ytterst ställde sig till honom och hans olika projekt. Det är nog högst rimligt anta att Nordenskjöld med tiden måste ha blivit alltmer tveksam till Cooks trovärdighet, både som polarforskare och som person i största allmänhet, men några senare officiella uttalanden i frågan gjorde han veterligen inte.

”A sailor of fortune” – Bradley Sillick Osbon.

Middagen på The Explorers Club samlade en brokig skara personer med mycket olika bakgrund och i skilda åldrar. En av de mest speciella var sjöofficeren Bradley Sillick Osbon (1827–1912). Denne hörde till generationen före Nordenskjöld och Osbon var med sina 79 år den äldste i sällskapet. Osbons erfarenheter av polarområdena var av ett annat slag än Nordenskjölds, då han till skillnad från denne inte varit med på vetenskapliga expeditiönsföretag, utan deltagit i olika fångstexpeditioner främst efter val i både Norra och Södra ishaven.

Osbon föddes i Rye, New York och gick tidigt till sjöss i den amerikanska flottan. Han gick oftast under namnet ”Captain Osbon” trots att han hade varit verksam inom olika länders flottor och hade graden av amiral. Han lämnade dock tidigt amerikanska flottan för att övergå till olika valfångstfartyg. Tillbaka från en expedition till Arktis passerade han Hong Kong där han engagerades i Anglo-Chinese Navy. Här kom Osbon att utkämpa flera strider mot kinesiska piratfartyg. Efter några år i kinesisk tjänst återvände han till USA där kortvarigt gick iland för att tjänstgöra som assistent på ett resande Music Hall-sällskap.

Sjön lockade emellertid åter den äventyrlige Osbon och på en av resorna hamnade han i Argentina just som en revolution utbröt. Han anslöt sig därför till den argentinska flottan där han fick befäl över en slup vid namn *Vingto-Cinquo de Mayo* och med rang av kommendör. Detta var en turbulent tid i Osbons liv och förutom att han var nära att bli skjuten som spion, lär

⁴⁴ Wikipedia, ”Frederick Cook”, Wikipedia, 25 oktober 2020, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Frederick_Cook&oldid=985380841; Bryce, *Cook & Peary*, 689–92, 735.

han även ha fört över 25 000 dollar till USA från en amiral som sålt sin flottenhet till den styrande myndigheten i Argentina.⁴⁵

Osbons äventyr var i sanning märkliga och när revolten mot kejsar Maximilian I i Mexiko ägde rum 1867 var han på plats även där. Han fick då uppdraget att bygga upp en flotta och han tilldelades graden amiral. Vid ett senare tillfälle träffade han enligt honom själv Napoleon III, vilket ledde till att han lyckades sälja en s.k. pneumatisk telegraf till den franska regeringen för 30 000 dollar! Under det spansk-amerikanska kriget var han även inblandad i att upptäcka den spanska flottan utanför ön Curacao.⁴⁶

Det må förhålla sig hur det vill med dessa historiers sanningshalt, men en god berättare var Osbon otvivelaktigt. I *The White World* medarbetade Osbon med en berättelse kallad "Perils of polar whaling" där han berättar minnen från valfångartiden. Från att ha varit på fångst i Antarktisk styrdes kosan norrut genom Stilla havet mot Berings sund där man fått uppgift om att det fanns gott om val. Vädret var bra och man hade lyckats bra med fångsten då något ovanligt inträffade. "We had lowered all four boats in pursuit of three whales which were circulating near the ship. My boat inopportunedly got in the way of a bull whale and he 'spanked' the boat into smithereens with his huge tail."⁴⁷ Tillsammans med skeppskamraten Tom Cole hamnade Osbon i vattnet och med endast varsin åra till hjälp att hålla sig flytande med. De övriga besättningsmedlemmarna på fångstbåten lyckades snabbt rädda sig över till de andra båtarna, medan Cole och Osbon hamnade innanför en cirkel av valar vilka simmade runt dem hela tiden och omöjliggjorde en räddning av dem.

We were the recipients of many words of encouragement from our shipmates, who stood ready to rescue us as soon as the whales gave them an opportunity. Finally, we both felt that some chewing tobacco would be a comfort, and we hailed the outsiders for a supply; in a minute the air was full of bits of the weed in plug form, of which we secured several samples. [...] After our lunch of tobacco, we quietly rested on our oars. When we had been nearly three hours in the water, the two bull whales resolved to

45 "A veteran sailor of fortune dead", *The Richmond Palladium and Sun-Telegram*, 10 maj 1912.

46 "A veteran sailor of fortune dead".

47 Bradley Sillick Osbon, "Perils of polar whaling", i *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, red. Rudolf Kersting (New York: Lewis, Scribner & Co., 1902), 364.

have a'scrap', and as they broke the circle, the second mate's boat rushed in, picked us up, and started for the ship. We were comfortable in the water, but half-frozen when we were in the boat. After a good rubbing down, a drink of hot brandy, and a nights sleep, Tom and I were non the worse for our bath in the Arctic ocean.⁴⁸

Bradley Sillick Osbons liv var både innehållsrikt och äventyrligt. Efter att han gått iland för gott kom han fortsatt att synas i det offentliga livet. Han var bl.a. ordförande för Förenta staternas sjöveteraners förening.⁴⁹

År 1906 utgavs i USA en bok av Willam Reed (1830–1920) *Phantom of the Poles*, där en teori förs fram att jorden skulle vara ihålig och att det vid nord- respektive sydpolen skulle finnas hål vilka i sin tur skulle vara ingångar till för mänskligheten okända områden bestående av oceaner, berg och floder. Även växtlighet förmodades finnas och Reed uteslöt inte att här skulle kunna existera för människorna på utsidan okända civilisationer. Denna för nutida människor närmast fantasyartade teori fick märkligt nog en hel del anhängare och en av dessa var Osbon. Till stöd för teorin anfördes att jorden är avplattad vid polerna, att norrsken skulle orsakas av dessa hål och att även tidvattnet hade sitt ursprung här. Allt detta kan med dagens kunskap avfärdas som rent nonsens, men på sin tid fick rörelsen en hel del uppmärksamhet. En Reed Hollow Earth Exploring Club startades 1908, och till styrelsemedlemmar i denna illustra förening valdes bland andra Albert Operti och Osbon. Enligt Reed var den saknade S. A. Andrée ”probably held in the hollow earth by folk who walk inside like files in a hollow globe.”⁵⁰

Den vid det här laget 80-årige Osbon och hans klubbmedlemmar lämnade ingen möda ospard för att bringa klarhet i frågan och redan två månader efter det konstituerande mötet hade planerna på en omfattande expedition med tre fartyg avancerat ganska långt.⁵¹ Rutten för expeditionen planerades gå via Berings sund, men först skulle telegrafstationer för kommunikation upprättas på olika håll i Arktis, bland annat Melville Land, Spetsbergen och Frans Josefs Land. Ett av fartygen planerades även att utrustas med ett speciellt gyroskop vilket skulle möjliggöra navigation oberoende av kompass, men det mest spektakulära var nog att en speciell ubåt skulle medbringas

48 Osbon, 364–65.

49 ”Till John Ericssons minne”, *Stockholms Dagblad*, 15 juni 1893.

50 ”North Pole a hole: Likewise the South”, *The New York Times*, 4 april 1908.

51 ”Plans polar trip”, *The Quinlan Mirror*, 2 juli 1908.

för att möjliggöra längre resor under det arktiska istäcket.⁵² Dessa idéer måste betraktas som enastående för sin tid, då det i verkligheten kom att dröja ytterligare 50 år innan den första ubåten, den amerikanska atomubåten *Nautilus*, lyckades nå Nordpolen den 2 augusti 1958 genom att gå under den arktiska packisen. Förutom ubåten var tanken att ett av fartygen skulle ha en specialkonstruerad teleskopmast för observationer från hög höjd för att spana efter indikationer på större ytor med öppet vatten. Inte nog med dessa nymodigheter, speciella slädar för längre resor över packisen samt ett särskilt luftskepp med kraftiga motorer, vilket kunde gå upp och ned från isen med tung last utan problem, ingick i den planerade utrustningen.⁵³

Det torde säga sig självt att av detta grandiosa expeditionsprojekt blev intet. Redan året därpå återvände både Frederick Cook och Robert Peary från nordpolsområdet och ingen av dem hade sett några som helst indikationer på att något hål fanns vid Nordpolen. Ytterligare två år senare, 1911, uppnådde Roald Amundsen Sydpolen och inte heller han kunde upptäcka något som styrkte Reeds teori. I och med detta gick luften ur hela idén om ”The Hollow Earth”, vilken därmed förpassades till historien.

Bradley Sillick Osbon. Ur *The White World*.

52 "Plans polar trip".

53 "Plans polar trip".

Idén om att använda undervattensteknik av olika slag som ett hjälpmedel att nå Nordpolen var inte tillkommen i samband med den planerade Reedska polarexpeditionen. Redan vid middagen för Nordenskjöld talade Osbon och förde fram tanken att ta sig fram under själva polarisen:

The only way of getting to the north pole is to go by the 'Subway' he said. It is the warmest way. If you want to go the old-fashioned way remember that you don't need a frigate to go to the pole. A small sloop with a few men is better. But they must have sand in their gizzards.⁵⁴

Osbon var en varm anhängare av Cook och hans anspråk på att ha nått Nordpolen. Han kände även Peary, vilken han fann både "unbearably arrogant" och "insufferable" och under de kommande åren engagerade sig Osbon hängivet i att hävda Cooks vederhäftighet gentemot Peary.⁵⁵

Bradley Sillick Osbons eftermäle kan väl idag närmast betraktas som en blandning av Münchhausen och science fiction. Han var redan i sin samtid en remarkabel och namnkunnig person och samma år som han deltog i middagen för Nordenskjöld utgav han sina omfattande memoarer med titeln *A Sailor of Fortune* där den intresserade läsaren kan följa hans olika öden och äventyr ingående.⁵⁶

Åter till middagen

Förutom namnteckningar på menyn lämnade deltagarna vid middagen avtryck genom tal till Otto Nordenskjölds ära, bland annat av Henry Brewer, Frank Wilbert Stokes, Anthony Fiala, Frederick A. Cook, Bradley Sillick Osbon och Ejnar Mikkelsen. I sitt tal poängterade Brewer det vetenskapliga värdet av Nordenskjölds expeditioner, särskilt geologiskt:

He opens wide a field of speculation as to what this part of the world may have been like once. He brings back fossils showing that once upon a time the Antarctic wastes must have been overgrown with great and mighty

54 "To the pole by subway", *The New York Times*, 8 februari 1906. Redan 1891 förde den svenske polarforskaren Axel Hamberg fram tanken om att med en undervattensfarkost ta sig fram under polarisen mot Nordpolen. Se "Sällskapets förhandlingar: Sammankomsten den 20 mars 1891", *Ymer* 11 (1891): 75–77.

55 Om detta se vidare Bryce, *Cook & Peary*, 335, 378.

56 Bradley Sillick Osbon och Albert Bigelow Paine, *A Sailor of Fortune: Personal Memoirs of Captain B.S. Osbon*, (New York: McClure, Phillips & Co., 1906). Finns även digitaliserad på Internet Archive.

forests. We must continue the good work, and to Dr. Nordenskjöld, I would say, Good luck on another voyage.⁵⁷

Fredrick Cook tog i mera skämtsam form upp en spektakulär teori i andan av ”The Hollow Earth”, nämligen förklaringen till norrskenets uppkomst.

Capt. Mikkelsen has just told me a story which has not yet been copyrighted. It has to do with the origin of the Aurora Borealis. Its origin was discovered in the interior of Labrador. It was not discovered by a man – no mere man would be likely to make such a discovery – but by a woman, Mrs. Hubbard. She found an opening in the ground out of which came the fire and the heat of the interior of the earth, and this fire, spreading out over the heavens, it is now being positively asserted, is the Aurora Borealis.⁵⁸

Återvändande till allvaret sade Cook vidare att alla amerikaner borde samarbeta med Nordenskjöld inom polarforskningen och avslutade med att framkasta en idé om att i framtiden kommer bilen att bli ett sätt att ta sig till Nordpolen. Denna djärva tanke har väl kommit på skam i ett efterhandsperspektiv, men han kan ändå sägas ha fått rätt i det avseendet att motorfordon som snöessler och liknande har tagit sig fram till polen.

Stämningen vid middagen var uppenbarligen mycket god och vid kaffet reste sig David L. Brainard upp och föreslog en skål för gästen i svensk punsch. ”Skaol! Roared the diners in response. The explorer smiled at this echo from his native land and language.”⁵⁹

Den observante läsaren har troligen redan noterat att samtliga här ovan behandlade personer är män och förhållandet är detsamma vad gäller alla övriga autografer på menyn. Denna könsmissiga snedfördelning har sin förklaring i det faktum att The Explorers Club vid den här tiden var en sammanslutning enbart för manliga ledamöter och det dröjde i praktiken ända till 1981 innan kvinnor bereddes möjlighet att bli invalda i klubben. I och med detta ökades medlemsantalet betydligt och bland de först invalda kvinnorna var Sylvia Earle, Dian Fossey, Ritha Mathews och Kathryn Sullivan.⁶⁰

57 ”To the pole by subway”.

58 ”To the pole by subway”.

59 ”To the pole by subway”.

60 The Explorers Club, ”A Gathering Place”.

Helt skilda världar var det dock inte och några dagar innan middagen på The Explorers Club, bjöd Marie Cook, gift med Frederick A. Cook, in Karen Nordenskjöld till ett s.k. teaterparty som alternativ till den stora herrmiddagen och här deltog dessutom Mary Clare Puryear Fiala, gift med Anthony Fiala, och Helen Bartlett Bridgman, gift med Pearys medarbetare Herbert L. Bridgman.⁶¹ I samband med middagen höll Nordenskjöld även sitt föredrag om Antarktisexpeditionen och under det att han gjorde några avslutande anmärkningar till detta dök damerna upp på klubben: "During Dr. Nordenskjöld's remarks Mrs. Cook brought to the Atelier for supper from a theatre party her guests Mesdames Nordenskjöld, Anthony Fiala and Herbert L. Bridgman, to whom many of the company were presented."⁶²

När det gäller Nordenskjölds framtida kontakter med middagsgästerna blev de av naturliga skäl inte så många. Som vi sett hade han sporadisk brevväxling med Frederick A. Cook och han hade även kontakt med Ejnar Mikkelsen. Det finns dock ett namn som härvidlag står ut vid sidan av de övriga nämligen Frank Wilbert Stokes. Denne hade engagerat sig starkt i Nordenskjölds vistelse i USA. Som vi noterat gjorde han dessutom målningen som prydde omslaget till menyn och höll tal.

Utöver kommentarer kring andra expeditioner blev Nordenskjöld under föreläsningsturnén också intervjuad i media om den egna Antarktisexpeditionens resultat och i samband härmed uttalade sig även Stokes:

Tillåt mig foga några ord till professor Nordenskjöld. Jag har två gånger varit med Peary och fått riklig kunskap om de faror och lidanden som tillhöra polarforskarens lif. Jag talar därför av erfarenhet, då jag påstår, det fordras ett dubbelt så stort mod och dubbel beslutsamhet att öfvervintra i södra polarhavet. [...] och det är endast personer med järnhård energi, som, såsom prof. Nordenskjöld gjort, kunna uthärda med att lefva och arbeta under två år i denna isöken.⁶³

Stokes var alltså en hängiven anhängare av Nordenskjöld och hans arbete i polarforskningens tjänst. Korrespondensen dem emellan fortsatte långt fram i tiden, det sista bevarade brevet från Stokes till Nordenskjöld är skrivet så

61 Marie Cook till Karen Nordenskjöld, 4 februari 1906, H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv, GUB.

62 "Honor to Nordenskjöld" [artikel ur okänd tidning].

63 "Om polarexpeditioner", *Svenska Dagbladet*, 23 januari 1906.

sent som 1922. I breven avhandlas aktuella frågor inom polarforskningen vilka Stokes intresserade sig för och önskade Nordenskjölds synpunkter på.⁶⁴

Så sent som 1947 kunde man i pressen läsa att den vid det är laget 89-åriga konstnären ville avbörd sig en tacksamhetsskuld han ansåg sig stå i till Sverige. I ett reportage i *Dagens Nyheter* signerat ”S.Å.” (Sven Åhman) berättas att vid ett besök av Åhman i Stokes ateljé vid Washington Square i New York hade Stokes meddelat han ämnade skänka en av sina målningar från Antarktis till svenska staten och i det syftet haft den svenske generalkonsuln i New York, Lennart Nylander, på besök för att välja ut en tavla. Stokes hade aldrig varit i Sverige och hade träffat få svenskar utöver sina kamrater på Antarktisexpeditionen. Icke desto mindre hade han under alla år som förflutit bibehållit en levande känsla för Sverige och svenskarna och han berättar i reportaget att Nordenskjöld brukade komma upp på däck och se på när han arbetade vid sitt staffli. Mer än fyrtio år efter expeditionen till Antarktis vandrade Stokes runt bland minnena i sin ateljé och han visar stolt upp olika föremål som en medalj han tilldelats av Société de Géographique i Paris och som Nordenskjöld hade haft med sig till honom från Europa. ”Han tog med sig en guldmedalj åt Peary också. En fin karl, Nordenskjöld” säger Stokes och går vidare med ett annat kärt minne, nämligen ett exemplar av Nordenskjölds bok om expeditionen, *Antarctic* med inskriptionen ”till minne av isens och snöns regioner och med hjärtligaste tack.”⁶⁵

Föreläsningsturnén i USA var naturligtvis en stor upplevelse för både Otto och Karen Nordenskjöld. Bemötandet och mottagandet hade varit hjärtligt, både inom polarforskarsamhället och bland svensk-amerikanerna. Ett stort fackeltåg arrangerades dessutom för herrskapet Nordenskjöld i New York den 5 februari.⁶⁶ De utvandrade svenskarna hyllade skriftligen Nordenskjöld och hans gärning vilket kom till uttryck i ett högstämt poem av den på sin tid kände svensk-amerikanske redaktören Jakob Bonggren (1854–1940).

Välkommen, forskare, till nya världen
ifrån den gamla, från vår fosterjord,

64 Totalt finns 26 brev från Stokes till Otto Nordenskjöld skrivna mellan 1901 och 1922 bevarade i arkivet. Huruvida Nordenskjölds svarsbrev bevarats någonstans har inte gått att få klarhet i inom ramen för arbetet med denna text.

65 S. Å., ”Amerikansk polarmålare skänker tavla”, *Dagens Nyheter*, 17 augusti 1947.

66 ”Parade for Nordenskjöld”, *The New York Times*, 6 februari 1906; ”Om fackeltåget för dr. Nordenskjöld [...]”, *Svea*, 14 februari 1906.

att oss förtälja om den djärfva färden
till sydpolstrakterna från barndomshärden!
Du förde Caesars lycka med ombord!
Männ' du den ärft utaf din store frände?
Ej han, ej du för faror fruktan kände,
Sak samma om i söder eller nord.
[...]

Och så mot halfårslånga sydpolsnatten
Du med Antarctic styrde hän till slut
på obekanta, isuppfyllda vatten;
att vinna nya rön var enda skatten
du satte till ditt mål, då du for ut.
Du mötte där pingviners feta skaror;
Du trotsade bland isen tusen faror,
Fick lemna hafvet skeppet som tribut.
[...]

Välkommen, riddersman, som framgång vunnit,
Mer värd än den, som vanns med svärd och sköld!
Välkommen, resenär, som vida hunnit
och många vida forskningsrön har funnit,
där du har trotsat storm och is och köld!
Välkommen var i dina landsmäns leder,
du, som har skänkt en ökad glans och heder
åt Sverge och åt namnet Nordenskjöld!⁶⁷

Åter till vardagen.

Middagen på The Explorers Club blev den magnifika slutklämmen på Otto Nordenskjölds föreläsningsturné i USA. Tiden i Amerika med alla olika kontakter och möten hade varit arbetsam, men även stimulerande och Nordenskjöld hade rika erfarenheter med sig tillbaka till Sverige. Menyn från middagen ger intressanta inblickar i det kluster av personer vilka utgjorde den tidens polaretblissemang i USA. Spännvidden och mångfalden blir extra stor när namn som Ejnar Mikkelsen, Frederick A. Cook, Anthony Fiala och Bradley Sillick Osbon, alla representerade olika delar av den

67 Jacob Bonggren, "Till Prof. Otto Nordenskjöld", *Vårt land (Jamestown N.Y.)*, 1 februari 1906. Om Bonggren se även Anna Williams, *Skribent i Svensk-Amerika: Jakob Bonggren, journalist och poet* (Uppsala: Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 1991).

tidens polarforskning, återfinns sida vid sida med sina namnteckningar. Nu återstod hemresan vilken startades redan dagen därpå med fartyget *La Garonne*. På återvägen gjordes en avstickare till Paris där Otto hade ärenden att uträtta och det var dessutom Karens första besök i världsstaden, som hon fann imponerande.⁶⁸

Paret var tillbaka i Göteborg den 21 februari då arbetet vid Högskolan började för Otto med föreläsningar och administrativt arbete. Så snart de var hemma uttalade sig Nordenskjöld i pressen om intrycken från besöket:

Jag har besökt ett stort antal städer i öststaterna såväl universitetsstäderna som andra, särskildt de som utgöra svensk-amerikanska centra – berättade professor Nordenskjöld [...] Och föredragen ha naturligtvis rönt liflig tillslutning? Ja, det vill jag icke förneka. Jag har tyckt mig förmärka att de kända politiska tilldragelserna i föl här hemma knutit bandet fastare mellan landsmännen på ömse sidor av Atlanten. Och jag ser i denna stämning hufvudorsaken till att mina föreläsningar där borta vunnit en sådan tillslutning – fortsatte den ryktbare polarforskaren med en vinnande blygsamhet.⁶⁹

De politiska tilldragelserna Nordenskjöld hänvisar till syftar på den då aktuella unionsfrågan mellan Sverige och Norge. Även universitetslivet i USA kommenteras av Nordenskjöld:

Det arbetas ju i regeln efter helt andra arbetsmetoder vid de amerikanska universiteten än vid de europeiska. Det rastlösa forcerade lifvet i Förenta staterna har naturligtvis satt sin stämpel äfven på universitetslifvet där. [...] Naturligtvis fann jag därvid åtskilligt af stort intresse, men i allmänhet står dock icke denna undervisning högre i Amerika än här.⁷⁰

För Karens del vidtog arbetet som husmor – ”en stor övergång för oss båda, men härligt att vara i sitt eget hem och kunna rå sig som man ville.” Karen fick mycket att stå i som nybliven professorsfru och hon skriver vidare ”Jag var nog den yngsta av ’professorskorna’, men blev mycket god vän med de flesta. Spännande, (och) ängslig var jag, då vi skulle ha middag – 18 personer och 7 rätter mat!”⁷¹ Senare under sommaren reser Karen

68 Nordenskjöld, ”Minnen 1882-1981” [Kopia av manuskript i privat ägo].

69 ”Professor Nordenskjölds Amerikaturné” Göteborgs-Posten 1906-02-22.

70 ”Professor Nordenskjölds Amerikaturné”.

71 Nordenskjöld, ”Minnen 1882-1981” [Kopia av manuskript i privat ägo].

tillsammans med Otto till Spetsbergen på en expeditionskryssning med fartyget *Ile de France*. Hon var då gravid, men fick ändå rådet av läkaren att medfölja till Arktis. Det var dock i grevens tid eftersom dottern Anna föddes endast tre veckor efter hemkomsten i augusti 1906. Anna kom 22 år senare att bli inblandad i ett annat arktiskt drama, då hon var förlovad med meteorologen och polarforskaren Finn Malmgren, vilken i juni 1928 omkom i samband med luftskeppet *Italias* förolyckande på polarisen norr om Spetsbergen.

Karen och Otto levde fortsättningsvis i Göteborg där Otto blev alltmer engagerad både i det samhälleliga arbetet och inom Göteborgs Högskola. År 1928 var han anmäld till en konferens i Kanada om kolonisationsfrågor. Utanför sitt hem i Änggården sneddade han den 31 maj över en gata. Han uppmärksammade inte den buss som kom från andra hållet och blev överkörd. Skadorna var så pass allvarliga att han avled två dagar senare. Otto Nordenskjöld beklädde vid sin bortgång en mängd viktiga poster och han var en internationellt känd forskare inom sitt område, så förlusten var betydande. För Karen och de vid det här laget fyra barnen var det naturligtvis ett hårt slag.

Otto Nordenskjölds verksamhet inom olika områden, dels geografisk forskning, dels inom andra sektorer som fredsfrågor, kolonisation, och ekumenik, har gjort honom till en för eftervärlden mycket namnkunnig person och hans gärning har ännu idag fortsatt relevans inom de områden han verkade. Allt detta avspeglas på alla sätt och vis i det omfattande arkiv han lämnat efter sig och där menyn med autograferna från middagen på The Explorers Club i New York år 1906 är en till sitt omfång liten, men till sitt innehåll intressant del.

Tack.

För utomordentligt värdefull hjälp med tips, uppslag och kritik tackar jag varmt min f.d. kollega bibliotekarie Gunnar Holmlund. Utan hans stimulerande och konstruktiva synpunkter hade texten varit en helt annan. Ett stort tack går även till Magnus Forsberg för kunskapsrika synpunkter på manuskriptet och för kreativa och uppmuntrande diskussioner kring polarhistoriska ämnen. För god hjälp tackas även Stuart Leggat, Meridian Rare Books, London.

Oppublicerade källor

GUB Göteborgs universitetsbibliotek

Otto Nordenskjölds arkiv. H 2004:08. Brev och andra handlingar.

Geografiska föreningens i Göteborg arkiv. H 2018:04.

Privata arkiv

Publicerade källor och litteratur

"A veteran sailor of fortune dead". *The Richmond Palladium and Sun-Telegram*, 10 maj 1912.

Bonggren, Jacob. "Till Prof. Otto Nordenskjöld". *Vårt land (Jamestown N.Y.)*. 1 februari 1906.

Brainard, David L. "Farthest north with Greely". I *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, redigerad av Rudolf Kersting, 55–78. New York: Lewis, Scribner & Co., 1902.

Bryce, Robert M. *Cook & Peary: The polar controversy, resolved*. Mechanicsburg, PA: Stackpole Books, 1997.

Cook, Frederick A. *My attainment of the Pole: Being the record of the expedition that first reached the boreal center 1907–1909, with the final summary of the polar controversy*. New York: The Polar Publishing Co., 1911.

———. "The daily work of an Arctic explorer". I *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, redigerad av Rudolf Kersting, 135–44. New York: Lewis, Scribner & Co., 1902.

———. *Through the first Antarctic night 1898–1899: A narrative of the voyage of the "Belgica" among newly discovered lands over an unknown sea about the South Pole*. New York: Doubleday & McClure Co., 1900.

Emslie, Steven. "The ecology and paleohistory of pygoscelid penguins in the Antarctic Peninsula region". I *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld's Antarctic expedition, 1901–1903*, redigerad av Aant Elzinga, Torgny Nordin, David Turner, och Urban Wråkberg, 222–232. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5. Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004.

Fess, S. D. *The North Pole aftermath: Speech of Hon. S. D. Fess, of Ohio, in the House of Representatives, Congress of the United States, Thursday, March 4, 1915*. Washington: Govt. Print. Off., 1915.

Greely, Adolphus W. *Three years of arctic service: An account of the Lady Franklin Bay expedition of 1881–84 and the attainment of the farthest North. Vol. 2*. New York: C. Scribner's Sons, 1886.

Henderson, Bruce. *True north: Peary, Cook, and the race to the Pole*. New York: W.W. Norton & Co., 2005.

- Herbert, Wally. *The noose of laurels: Robert E. Peary and the race to the North Pole*. New York: Atheneum, 1989.
- ”Honor to Nordenskjöld” [artikel ur okänd tidning], 8 februari 1906. H 2004:08, Otto Nordenskjölds arkiv. GUB.
- Kersting, Rudolf, red. *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*. New York: Lewis, Scribner & Co., 1902.
- Kobalenko, Jerry. *The horizontal Everest: Extreme journeys on Ellesmere Island*. Toronto: BPS Books, 2010.
- Lewander, Lisbeth. ”The Swedish relief expedition to Antarctica 1903–1904”. *Polar Record* 39, nr 209 (2003): 97–110.
- Long, Francis. ”An Arctic bear hunt”. I *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued under the auspices of The Arctic Club*, redigerad av Rudolf Kersting, 103–8. New York: Lewis, Scribner & Co., 1902.
- Nordenskjöld, Gustaf. *Framåt: En bok om Otto Nordenskjöld*. Stockholm: Dahlberg, 1990.
- Nordenskjöld, Otto. ”Från danska Sydvästgrönland”. *Ymer* 30 (1910): 17–46.
- . ”Peary und Cook: Ein Brief des Prof. Dr. v. Nordenskjöld an den Herausgeber der 'Deutschen Revue'”. *Deutsche Revue*, oktober 1909.
- Nordenskjöld, Otto, J. Gunnar Andersson, Carl Anton Larsen, och Carl Skottsberg. *Antarctic: Två år bland Sydpolens isar*. 2 vol. Stockholm: Bonnier, 1904.
- Nordin, Torgny. ”Beyond borders: Otto Nordenskjöld’s many missions”. I *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld’s Antarctic expedition, 1901–1903*, redigerad av Aant Elzinga, Torgny Nordin, David Turner, och Urban Wråkberg, 66–78. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5. Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004.
- ”North Pole a hole: Likewise the South”. *The New York Times*, 4 april 1908.
- Olausson, Lennart. ”The Göteborg civic culture at the turn of the century 1900: A cultural heritage of entrepreneurial management and liberal education”. I *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld’s Antarctic expedition, 1901–1903*, redigerad av Aant Elzinga, Torgny Nordin, David Turner, och Urban Wråkberg, 41–54. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5. Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004.
- ”Om fackeltåget för dr. Nordenskjöld [...]”. *Svea*, 14 februari 1906.
- ”Om polarexpeditioner”. *Svenska Dagbladet*, 23 januari 1906.
- Osbon, Bradley Sillick. ”Perils of polar whaling”. I *The white world: Life and adventures within the Arctic Circle portrayed by famous living explorers: Issued*

- under the auspices of The Arctic Club*, redigerad av Rudolf Kersting, 361–68. New York: Lewis, Scribner & Co., 1902.
- Osbon, Bradley Sillick, och Albert Bigelow Paine. *A Sailor of Fortune: Personal Memoirs of Captain B.S. Osbon*. New York: McClure, Phillips & Co., 1907.
- ”Parade for Nordenskjöld”. *The New York Times*, 6 februari 1906.
- Peary, Robert E. *Nordpolens upptäckt*. Göteborg: Åhlén & Åkerlund, 1910.
- ”Plans polar trip”. *The Quinlan Mirror*, 2 juli 1908.
- ”Professor Nordenskjölds Amerikaturné”. *Göteborgs-Posten*, 22 februari 1906.
- S. Å. ”Amerikansk polarmålare skänker tavla”. *Dagens Nyheter*, 17 augusti 1947.
- Stein, Glenn M. ”An Arctic execution: Private Charles B. Henry of the United States Lady Franklin Bay Expedition 1881–84”. *Arctic* 64, nr 4 (2011): 399–412. <https://doi.org/10.14430/arctic4139>.
- ”Sällskapets förhandlingar: Sammankomsten den 20 mars 1891”. *Ymer* 11 (1891): 71–77.
- The Explorers Club. ”A Gathering Place”. The Explorers Club. Åtkomstdatum 07 november 2020. https://www.explorers.org/about/history/a_gathering_place.
- ”Till John Ericssons minne”. *Stockholms Dagblad*, 15 juni 1893.
- ”To the pole by subway”. *The New York Times*, 8 februari 1906.
- Wikipedia. ”Frederick Cook”. Wikipedia, Åtkomstdatum 25 oktober 2020. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Frederick_Cook&col-did=985380841.
- Williams, Anna. *Skribent i Svensk-Amerika: Jakob Bonggren, journalist och poet*. Uppsala: Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, 1991.
- Wråkberg, Urban. ”Delineating a continent of ice and snow: Cartographic claims of knowledge and territory in Antarctica in the 19th and early 20th century”. I *Antarctic challenges: Historical and current perspectives on Otto Nordenskjöld's Antarctic expedition, 1901–1903*, redigerad av Aant Elzinga, Torgny Nordin, David Turner, och Urban Wråkberg, 123–143. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis 5. Göteborg: Royal Society of Arts and Sciences, 2004.

Bilaga

Förteckning över de autografer som finns på meny från middagen för Otto Nordenskjöld på The Explorers Club i New York 1906.

”Mr Penguin” – autografen troligen skriven av William Henry Brewer.	Pell, Howland (1833–1911) – dubbletrad.
Nordenskjöld, Otto (1869–1928)	Kersting, Rudolf (1867–1931)

Brewer, William Henry (1828–1910)	Operti, Albert Jasper Ludwig Rocabigliera (1852–1927)
Kane, Henry Breevort (1866–1930) – dubblerad.	Ogden, Louis Mansfield (1867–1947) – dubblerad. Ogden var med och räddade överlevande från <i>Titanic</i> några år senare.
Walker, James Randolph (1879– 1942) – dubblerad.	Burnell, George Chas (1868–1925)
Mikkelsen, Ejnar (1880–1971)	Hagar, Stansbury (1869–1942) – dubblerad.
Fiala, Anthony (1869–1950)	Oidentifierad autograf.
Cook, Frederick Albert (1865–1940)	Shainwald, Ralph Louis (1852–1919)
Ayer, Edward Everett (1841–1927)	Boyesen, Hjalmar Hjorth (1879– 1928) – dubblerad. Boyesen var son till den mer kände författaren och professorn Hjalmar Hjorth Boyesen (1848–1895) och hade alltså samma namn.
Vorse, Albert White (1866–1910)	Lindgren, Gustave Samuel (1872– 1943)
Adney, Tappan (1868–1950)	Thompson, Burton (1845–1909) – dubblerad.
Millet, Francis Davis (1848–1912) – omkom på <i>Titanic</i> .	Long, Francis (1852–1916)
Millet, Josiah Byram (1853–1938)	Stebbins, Roswell Otis (1855–1910) Stebbins var f.ö. styrelseledamot i det ovan nämnda sällskapet Hollow Earth Society.
Osbon, Bradley Sillick (1827–1912)	Oidentifierad autograf.
Oidentifierad autograf (Gallagher?)	Oidentifierad autograf.
Oidentifierad autograf (M. St. George?)	Oidentifierad autograf.
Cowpertonwaite, Morgan (1876–1933)	Walsh, Henry Collins (1863–1927)